

Världens största barnförflyttning

Välvilja men också omedvetenhet. Myndigheterna tog inte hänsyn till enskilda barns behov. Inte heller till språkets roll för de finska krigsbarnen.

Artikel i SocialPolitik nr 2 2015

Under andra världskriget evakuerades cirka 70 000 barn från Finland till de nordiska länderna, största delen till Sverige. Under det senaste decenniet har det forskats rätt så livligt om evakueringens långtidseffekter. Det är välkommet med tanke på årtionden av tystnad kring världshistoriens största barnförflyttning. Forskningsprojektet *Barnet i stormens öga – krigsbarn då (1939–1945) och nu* är ett resultat av studier vid Helsingfors universitet.

Alla kriser där barn evakueras eller måste fly är unika historiska händelser, med en specifik kontext. Därför är jämförelser svåra att göra. Trots det tror jag att det är värt att lyfta fram några forskningsresultat och se om det går att dra lärdom av dem idag. Inte minst för att bättre förstå dagens situation för ensamkommande flyktingbarn. En viktig erfarenhet är att flexibilitet och skräddarsydda individuella lösningar saknades.

Av de 70 000 barnen evakuerades cirka 50 000 via det officiella evakueringsprogrammet medan omkring 20 000 for till Sverige via olika privata initiativ. I medeltal var barnen sex år gamla vid evakueringen och de tillbringade i snitt ett år och åtta månader år i Sverige, mestadels i fosterhem.

Barnförflyttningarna till Sverige tog vid i stor skala först då fortsättningskriget mellan Finland och Sovjetunionen bröt ut sommaren 1941. Då grundades Barnförflyttningkommittén i Finland som löd under Socialministeriet och motsvarande organisation den Centrala Finlandshjälpen i Sverige.

I Finland förhöll sig befolkningen först avvaktande till erbjudandet att evakuera barn. Man kände sig osäker på hur välorganiserade barnförflyttningarna var och var inte övertygad om att få barnen tillbaka hem. Myndigheterna försäkrade befolkningen om att varje barn skulle återbördas. Det höll man sedan enträget fast vid – även om det hade varit lämpligare för en del av barnen att stanna i Sverige. Så här uttrycker sig ett krigsbarn som deltagit i en enkätundersökning år 2005:

"Det värsta var definitivt tvånget att åka tillbaks till Finland, det är en sak som man borde ha skött på ett fullständigt annorlunda sätt. Barnen borde ha fått stanna i Sverige tills de blivit så stora att de själva skulle kunna besluta om sitt liv. Jag är inte den enda som är bitter på det här. Man kunde skriva en bok om det här. Fastän det hjälper ingen.

Jag talar förstås endast för min egen del när jag säger att mitt hem och alla för mig kära människor blev i Sverige. Jag gick två år i skola där och mitt hem var allt vad ett barn bara kan önska. Ingenting fattades. Sedan kom jag till Finland; jag talade inte ett ord finska och mina "riktiga" föräldrar ingen svenska. Jag skulle ha blivit adopterad och mina föräldrar skulle ha gått med på att förlänga tiden, men jag vet inte om det stämmer att "Finland ville ha tillbaks sina söner"?

Enligt mina föräldrar hindrade man på officiellt håll mitt kvarblivande i Sverige. Då jag inte minns avfärden till Sverige, eller tiden före den är återkomsten för mig det värsta med evakueringen. I själva verket den största tragedin i mitt liv, den försvinner aldrig ur minnet. För en liten pojke kändes det som världens undergång."

Invandring är en företeelse där myndigheter är involverade på alla nivåer: juridiskt, ekonomiskt och på den socialpolitiska, operativa nivån. Det är oftast myndigheterna som övervakar och genomför förflyttningar. Man utvecklar protokoll och

förfaringssätt som sedan tillämpas lika på alla. Då blir det lätt så att dem det gäller reduceras till en massa, utan identitet eller individualitet. Invandring och alldeles särskilt då det gäller ensamkommande flyktingbarn kräver yttersta hänsynstagande till varje enskilt barns bakgrund, historia och behov.

Man tog inte heller hänsyn till språkets roll vid utvecklingen av kognitiva färdigheter och kulturell identitet. De finska krigsbarnen lärde sig svenska mycket fort, i snitt tog det tre månader att behärska språket så att man förstod det nödvändigaste och även kunde uttrycka sig behjälpligt. Men då barnen återvände hem hade de glömt bort sitt modersmål. Att lära sig det på nytt har varit en svårare process än språkväxlingen från finska till svenska.

Många faktorer har försvårat återinläringen av modersmålet. Motstånd mot att åter bli utsatt för tvånget att växla språk. Motstånd mot att återvända hem. En protest mot de kärva förhållandena som rådde i landet efter kriget jämfört med välståndet i Sverige. Barnen som hade glömt bort finskan måste ändå fortsätta eller påbörja skolgången på finska. Det fanns svenskspråkiga skolor endast i några större städer.

För många krigsbarn blev skolgången på grund av språksvårigheter så svår att de avbröt den vid första bästa tillfälle. Även om både intresse och kapacitet fanns och hade räckt till för högre utbildning. Det avspeglas i krigsbarnens lägre socioekonomiska ställning jämfört med icke-krigsbarn.

Språkväxlingen vid hemkomsten visade sig vara mycket mera psykiskt belastande än vad man tänkte när barnen återvände hem. Då hade de, utöver att de lärt sig ett nytt språk, också fått en ny kulturell identitet. Vid tiden för andra världskriget skilde sig den svenska kulturen mycket från den finska och kriget förstärkte skillnaderna ytterligare.

Man började forska i flerspråkighet och kulturell identitet först under andra hälften av 1900-talet, i samband med ökad globaliseringen och migration. Bland andra forskarna Aneta

Pavlenko och Adrian Blackledge har behandlat frågor om språk, identitet, maktstrukturer och marginalisering. De visar att språket utöver att vara en identitetsmarkör, också påverkar motståndskraft, empowerment, solidaritet och diskriminering. Så här berättar ett krigsbarn i en undersökning 2005:

"Skolgången i Finland blev en katastrof. Jag klarade mig endast tack vare min mycket goda lärarinna".

"Det bästa med evakueringen var tryggheten, att jag lärde mig svenska som jag har haft mycket nytta av i mitt arbete, bekantskap med ny kultur, vett och etikett."

"Mina första år i folkskolan var verkligen svåra på grund av språket. Lärarinnan kunde inte svenska alls. Jag minns mina häftiga gråtskov på första klassen."

Man kan inte uppskatta sig själv om man inte kan någonting. För att kunna något måste man gå i skola och utbilda sig och för att utbilda sig måste man behärska ett språk. Leah Adams och Anna Kirova har i sin bok *Global Migration and Education: Schools, Children and Families* sammanfattat dagens läge då det gäller migration, barn och utbildning. De konstaterar att migration och globalisering berör hela världen och alla länder idag. Detta har resulterat i att mångfalden har ökat bland eleverna, något som inte avspeglas i lärarutbildningen eller i läroplanen.

De blivande lärarna och de redan utexaminerade lärarna borde få mer och bättre utbildning i hur man ska förhålla sig till mångfald och hur man ska undervisa multikulturellt, genom att utgå från invandrarnas behov och förutsättningar utan att ge avkall på sin egen kultur.

Läraren har också en annan viktig roll när det gäller invandrar- och flyktingbarn. De flesta som ett ensamkommande flyktingbarn möter är ämbetsmän. Läraren är en av de få personer som inte är ämbetsman och som därför kan fungera som en personlig mentor, en vän och en rådgivare. En bro till det

nya samhället och till den nya kulturen.

Idag kan man säga att krigsbarnen borde ha fått undervisning i sitt modersmål under sin Sverigevistelse för att underlätta återanpassningen i hemlandet. Och när de återvände hem till Finland borde de ha beretts bättre möjligheter att upprätthålla svenskan. Ett flyktingbarns modersmål är ett viktigt kapital och det är med detta kapital som med allt annat kapital, det bör förvaltas väl för att generera välstånd för såväl individ som samhälle.

Text: Nina Santavirta

Bild: E Gustavson

Läs mer:

[Barnet i stormens öga – krigsbarn då \(1939–1945\) och nu.](#)